

اثبات وجود امام عصر علیه السلام در پرتو روایات مربوط به زندگی امام زمان علیه السلام در دوران حیات امام عسکری

مهدی انصاری^۱

چکیده

زندگانی امام زمان علیه السلام در زمان حیات امام عسکری با توجه به شرایط ویژه عصر امام عسکری و فشار و خفقان حاکم بر آن دوران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. اثبات ولادت امام عصر علیه السلام و وجود ایشان، با توجه به شبهات برخی از اهل سنت به ویژه وهابیان، ضروری است. به این منظور، می‌توان به روایات و گزارش‌های تاریخی مربوط به ولادت و دیدارهای حضرت ولی عصر علیه السلام در آن زمان، تمسک کرد. روایات معتبر بیان‌گر ولادت و ملاقات‌های امام زمان علیه السلام با شیعیان در زمان امام عسکری، متواتر است و جای تردید در این مسأله باقی نمی‌گذارد. با بررسی این گزارش‌ها روشن می‌شود؛ امام زمان علیه السلام - با تدابیر حکیمانه امام عسکری - از شر دشمنان و حکومت جور زمانه در امان ماندند و در عین حال، ولادت امام عصر و وجود ایشان برای شیعیان و هر کسی که در جستجوی حقیقت است، ثابت شد.

واژه‌های کلیدی: امام عسکری، امام زمان علیه السلام، ولادت امام زمان علیه السلام، دیدارهای امام زمان علیه السلام.

۱. دانش آموخته سطح چهار مرکز تخصصی علم کلام، مؤسسه‌ی امام صادق علیه السلام، رایانامه:

z.j_1362@yahoo.com

اعتقاد به مهدی موعود علیه السلام مورد اجماع امت اسلامی است. پشتوانه این اعتقاد، روایات متواتر نبوی است. براساس این روایات حتی اگر یک روز از عمر دنیا باقی نمانده باشد، حضرت مهدی علیه السلام که از ذریه رسول خدا صلی الله علیه و آله است، قیام خواهد کرد و جهان را آکنده از عدل و داد خواهد نمود. در این باره که آیا مهدی موعود علیه السلام به دنیا آمده و اکنون وجود دارد یا این که در آینده به دنیا خواهد آمد، دو دیدگاه مطرح شده است. دیدگاه شیعیان امامیه و عده‌ای از عالمان اهل سنت این است که آن حضرت فرزند امام عسکری علیه السلام است؛ به دنیا آمده و اکنون زنده است و در پس پرده غیبت به سر می‌برد، ولی دیدگاه مشهور اهل سنت این است که آن حضرت در آینده به دنیا خواهد آمد. عالمان شیعه بر اثبات وجود امام مهدی علیه السلام دلایل بسیاری اقامه کرده‌اند. یکی از این ادله، روایات و گزارش‌های مربوط به زندگی آن حضرت در دوران امام عسکری علیه السلام است.

روایات و گزارش‌های مربوط به زندگی امام مهدی علیه السلام در زمان امام حسن عسکری علیه السلام بسیار و متواتر معنوی‌اند، بدین جهت عدم تواتر جزئیات یا ارسال و ضعف سند برخی از آنها در اثبات ولادت و زندگی امام عصر علیه السلام در آن زمان، خدشه‌ای وارد نخواهد کرد، به ویژه اینکه این روایات در کتاب‌های بزرگان و قدمای شیعه، مانند محدث کلینی، شیخ صدوق و شیخ طوسی رضوان الله علیهم نقل شده است.

در مورد روایات و گزارش‌های تاریخی مربوط به زندگی حضرت ولی عصر علیه السلام، در زمان حیات امام عسکری علیه السلام، پژوهش‌هایی در کتب و مقالاتی که در مباحث مهدویت نوشته شده، صورت گرفته است، اما دسته‌بندی روایات با نگاه و نظمی جدید و تحقیقی جامع نسبت به آنها در مقیاس یک مقاله، می‌تواند به روشن‌تر شدن مسأله و پاسخ به شبهات کمک کند. در این نوشتار با نقل روایات و گزارش‌های مربوط به مهدی موعود علیه السلام در زمان حیات امام عسکری علیه السلام و بررسی و تحلیل آنها، ولادت و وجود امام مهدی علیه السلام در آن زمان را اثبات خواهیم کرد. ادله عقلی و نقلی دیگر، وجود و امامت آن حضرت را پس از امام عسکری علیه السلام تا عصر ظهور و قیام، اثبات می‌کنند که در مقالاتی دیگر تبیین شده است.

روایات و گزارش‌های مربوط به زندگی امام مهدی علیه السلام در زمان امام عسکری علیه السلام

دو دسته‌اند. دسته اول، روایات و گزارش‌های مربوط به ولادت امام علیه السلام و دسته دوم، روایات و گزارش‌های مربوط به دیدار آن حضرت توسط عده‌ای از شیعیان.

۱. روایات مربوط به ولادت امام زمان علیه السلام

بر اساس شواهد تاریخی، ولادت امام زمان علیه السلام به‌عنوان منجی عالم بشریت، براساس بشارت‌هایی که از زمان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم توسط ایشان و سایر ائمه اهل بیت علیهم السلام داده شده بود، در میان شیعیان مشهور بود و شیعیان در انتظار درک حضور آن حضرت بودند. خلفای وقت عباسی نیز از این امر آگاه بودند؛ از این رو، تلاش زیادی برای یافتن فرزند امام عسکری علیه السلام می‌کردند و این مسأله، جان حضرت را با خطر مواجه می‌کرد، لذا امام عسکری علیه السلام ولادت فرزندشان را از دشمنان و افراد غیر قابل اعتماد، مخفی کردند (مفید، ۱۴۱۴ الف، ۲: ۳۳۶؛ ر.ک: کلینی، ۱۴۰۷، ۱: ۵۰۳-۵۰۶).

امام عصر علیه السلام در زمان حیات امام عسکری علیه السلام نوعی پنهان‌زیستی داشته‌اند (کلینی، ۱۴۰۷، ۱: ۳۴۱؛ نعمانی، ۱۳۹۷: ۱۷۳؛ ابن‌بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۳۷۰ و ۴۲۵). روشن است که زندگی پنهانی و عدم دسترسی همه مردم به آن حضرت بعد از ولادت ایشان، زمینه را برای ایجاد شبهه‌هایی در مورد ولادت و وجود آن حضرت فراهم می‌ساخت، اما امام عسکری علیه السلام با تمهیداتی ویژه که نشان‌گر حکمت امامانه ایشان است، بین پنهان‌زیستی امام علیه السلام و اثبات ولادت و حضور امام علیه السلام، جمع کردند. از این رو، غیر از متواتر بودن روایات ولادت حضرت، روایات صحیحی نیز وجود دارد که به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم بر ولادت ایشان دلالت می‌کنند. بدین جهت، هر چند عده‌ای از شیعیان بعد از شهادت امام عسکری علیه السلام، حیران و سرگردان شده بودند (ابن‌بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۲۶، ۴۲۹ و ۴۸۷)، ولی در نهایت، همه شیعیان، معتقد به امامت امام زمان علیه السلام شدند، و چنان‌که شیخ مفید گفته است هیچ‌کدام از فرقه‌هایی که در میان شیعیان بعد از شهادت امام عسکری علیه السلام به وجود آمده بود، در زمان ایشان باقی نماندند و همه شیعیان امامی، دوازده‌امامی بودند^۱ (مفید، ۱۴۱۴ ب، ۲: ۳۲۱).

تعداد زیادی از روایات، بیانگر ولادت مهدی موعود علیه السلام است. برخی به صورت

۱. «قال الشيخ أئده الله و ليس من هؤلاء الفرق التي ذكرناها فرقة موجودة في زماننا هذا و هو من سنة ثلاث و سبعين و ثلاثمائة إلا الإمامية الاثنا عشرية القائلة بإمامة ابن الحسن المسمى باسم رسول الله ص القاطعة على حياته و بقائه إلى وقت قيامه بالسيف».

مستقیم ولادت حضرت را گزارش می‌کند و برخی به صورت غیرمستقیم بر ولادت حضرت دلالت دارند. بنابر نظر مشهور علمای شیعه که خبر موثوق به (قابل اعتماد و اطمینان آور برای نوع مردم) را معتبر می‌دانند (ر.ک: وحید بهبهانی، بی تا: ۲۲۴؛ محقق حلی، ۱۳۶۴، ۱: ۲۹؛ همدانی، ۱۳۷۶، ۹: ۶۰؛ نائینی، ۱۳۷۶، ۳: ۹۱-۹۳)، اکثر روایات «کافی»، «کمال‌الدین و تمام‌النعمة» و «الغیبة» در زمینه ولادت امام زمان علیه السلام و دیدارهای ایشان، معتبر محسوب می‌شود و اگر مجموع این روایات، لحاظ شود، فوق تواتر هستند.

محتوای روایات و گزارش‌های مربوط به ولادت امام زمان علیه السلام، محورهایی دارد که هر کدام می‌تواند قرینه و شاهد بر ولادت حضرت باشد. این محورها عبارت‌اند از:

۱-۱. حاضران هنگام ولادت امام زمان علیه السلام

یکی از کسانی که شب ولادت امام عصر علیه السلام به دستور امام حسن عسکری علیه السلام در خانه امام حضور داشت و از اولین شاهدان ولادت منجی موعود بوده و چگونگی ولادت آن حضرت را گزارش کرده است، حکیمه خاتون، عمه امام عسکری علیه السلام است و همین امر نشان‌دهنده جایگاه ویژه این بانوی گرامی در خاندان عصمت و طهارت است. وی، معلم مادر امام زمان علیه السلام و از سفیران امام زمان علیه السلام بوده که پاسخ سؤالات مردم از امام زمان علیه السلام را به ایشان می‌رساند؛ از این رو، هیچ شکی در وثاقت این بانوی مکرمه، وجود ندارد (مجلسی، ۱۴۰۴، ۴: ۱۰؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ۹۹: ۷۹؛ طبری، ۱۴۱۳: ۴۹۹؛ راوندی، ۱۴۰۹، ۱: ۴۵۵).

گزارش حکیمه خاتون که مشهورترین گزارش از ولادت آخرین امام آسمانی است، از طرق متعدد (حداقل شش سند مختلف و برخی نیز بدون سند) نقل شده که برخی از آن‌ها معتبر بوده و به حد تضاfer رسیده است؛ از این رو، فقط با استناد به گزارش‌های منقول از حکیمه خاتون، ولادت امام زمان علیه السلام اثبات می‌شود (کلینی، ۱۴۰۷، ۱: ۳۳۰-۳۳۱؛ ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۲۴-۴۲۶ و ۴۲۶-۴۲۷؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۴-۲۴۰؛ مهدی‌پور، ۱۴۱۵: ۵۴-۵۵؛ طبری، ۱۴۱۳: ۴۹۷-۵۰۱؛ راوندی، ۱۴۰۹، ۱: ۴۵۵-۴۵۶)؛ حال آنکه گزارش‌های متعدد دیگری نیز دال بر ولادت حضرت، وجود دارد.

گزارش‌هایی که از حکیمه خاتون نقل شده، به لحاظ اجمال و تفصیل، تفاوت‌هایی دارند که امکان دارد اختصار یا تفصیل گزارش‌ها، از جانب آن بانوی مکرمه یا ناقلان حدیث باشد، ولی به اصل مطلب و صحت اصل گزارشات، خدش‌های وارد نمی‌کند و

اساساً با توجه به تعدد طرق، از بررسی سندی نیز بی‌نیاز است (خویی، ۱۳۷۲، ۱۰: ۲۳۳).

حکیمه خاتون در یکی از گزارش‌های معتبر^۱، می‌گوید؛ امام عسکری علیه السلام، شب نیمه شعبان از من خواستند که با ایشان افطار کنم؛ چرا که حجت الهی در این شب فرخنده متولد خواهد شد. از مادر نوزاد پرسیدم؛ امام در جواب فرمودند: نرجس، در حالی که اثری از حاملگی در نرجس نبود. به خانه حضرت وارد شدم، سلام کرده و نشستم. به نرجس خاتون گفتم امشب، خداوند متعال پسری به تو می‌بخشد که سرور دو جهان خواهد بود. نرجس خاتون با شنیدن این سخن با کمال حجب و حیا نشست. بعد از خواندن نماز، افطار کرده و خوابیدم و سحرگاه برای اداء نماز شب برخاستم. بعد از نماز، دیدم نرجس خوابیده و از وضع حمل او خبری نیست؛ از این رو، درباره وعده امام تردید کردم، که ناگهان حضرت با صدای بلند مرا صدا زده، فرمودند: عمه، تعجب مکن که وقت نزدیک است. شروع به خواندن سوره «سجده» و «یس» کردم تا اینکه نرجس با حال مضطرب از خواب برخاست، در حالی که احساس خاصی داشت. دوباره هر دو به خواب رفتیم. اندکی بعد برخاستم دیدم بچه متولد شده و روی زمین با اعضای هفتگانه، خدا را سجده می‌کند. نوزاد را در آغوش گرفتم و دیدم از آرایش ولادت، پاکیزه است. در این هنگام امام عسکری علیه السلام صدا زد: عمه جان! فرزندم را نزد من بیاور. او را نزد پدر بزرگوارش بردم؛ امام دست زیر ران‌ها و پشت بچه گذاشت و پاهای او را به سینه مبارک چسبانید و زبان در دهانش گردانید و دست بر چشم و

۱. این حدیث به صورت مختصر در کافی نیز نقل شده است. هر چند یکی از روایان حدیث، حسین بن رزق الله است که نامی از او در کتب رجالی نیامده است، اما به جهات زیر قابل اعتماد است:

۱. روای از حسین بن رزق الله، محمد بن یحیی العطار است که وی شیخ القمینی (استاد محدثان) در عصر خود بوده، بنابراین معنا ندارد که وی این حدیث را از شخص غیر قابل اعتماد نقل کند و دو نفر از محدثان بزرگ هم همان نقل را در کتب خود درج نمایند.

۲. مضمون حدیث با سندهای دیگر که مجموع آنها بالغ بر شش سند می‌شود نقل شده است و حدیثی که این تعداد سند داشته باشد «حدیث متضافر» شمرده می‌شود و تضافر حدیث، طبق مبانی که در علم اصول و رجال بیان گردیده موجب اعتبار آن است.

علاوه بر این، این روایت را غیر از صدوق در کمال‌الدین، بسیاری از بزرگان در کتاب‌های خود نقل نموده‌اند؛ مانند مسعودی (م ۳۴۶ قمری) در کتاب اثبات‌الوصیة، محب‌الدین طبری (م ۳۵۸ قمری) در دلائل‌الإمامة، شیخ طوسی (م ۴۶۰ قمری) در الغیبة، و راوندی (م ۵۷۳ قمری) در الخرائج و الجرائح و ... بر این اساس، روشن است که این روایت از شهرت روایی برخوردار است و حدیثی که شهرت روایی داشته باشد؛ خود شهرت، باعث جبران ضعف سند حدیث می‌گردد و این امر هم از ابتدائیات علم حدیث و رجال شمرده می‌شود که اکثریت قاطع از فقها به آن قائل هستند (ترابی، ۱۳۹۲: ۲۱۹-۲۲۰).

گوش و بندهای او کشید و فرمود: فرزندم! با من حرف بزن. آن مولود مسعود، شهادتین را بر زبان جاری ساخت و بر امیرالمؤمنین علیه السلام و دیگر ائمه طاهربین علیهم السلام درود فرستاد تا به نام پدرشان رسید؛ در این حال دیده گشود و سلام کرد. صبح روز نیمه شعبان که به خدمت امام رسیدم؛ سلام کردم، ولی بچه را ندیدم. از حال بچه پرسیدم؛ امام در پاسخ فرمودند: او را به کسی سپردم که مادر موسی علیه السلام فرزند خود را به او سپرد! (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۲۴-۴۲۶).

غیر از حکیمه خاتون، «عقبه» خادم نیز در جریان ولادت حضرت حضور داشته و گزارش حکیمه خاتون را تصدیق کرده است (همان: ۴۲۶).

از افراد دیگری که هنگام تولد امام زمان علیه السلام حضور داشتند، نسیم و ماریه، خادمان امام عسکری علیه السلام هستند (همان: ۴۳۰؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۴۵).

کنیزی که ابوعلی خیزرانی به امام عسکری علیه السلام اهدا کرده بود نیز در زمان ولادت، حضور داشته است. وی بعد از غارت خانه امام به دست جعفر کذاب، گریخت و با ابوعلی ازدواج کرد (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۱). البته چون نام این کنیز، ذکر نشده است؛ مشخص نیست که آیا او غیر از کنیزانی است که قبلاً نام آنها بیان شد یا یکی از آنان است که فقط در این روایت نام او بیان نشده است. از برخی روایات معتبر منقول از حکیمه خاتون نیز استفاده می‌شود که در شب ولادت امام زمان علیه السلام، برخی از کنیزان نیز در منزل امام حاضر بودند و این خود مؤیدی بر حضور کنیزان به هنگام ولادت امام زمان علیه السلام است (طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۵).

یکی دیگر از کسانی که زمان ولادت امام زمان علیه السلام توفیق حضور داشته، پیرزنی است که احمد بن بلال بن داوود کاتب را بزرگ کرده و به وی گفته که به دستور امام عسکری علیه السلام به‌عنوان کمک‌کار در شب میلاد امام زمان علیه السلام حاضر بوده است. وی به‌واسطه کراماتی که مشاهده کرده، احمد را از دشمنی با این خاندان، نهی کرده است (همان: ۲۴۰-۲۴۲).

۲-۱. تصریح امام عسکری علیه السلام به داشتن فرزند

امام عسکری علیه السلام با توجه به شرایط و مقتضیات زمان، هنگامی که فرصت مناسبی پیش می‌آمد، مسأله ولادت و وجود فرزندشان امام زمان علیه السلام را گاه به صورت صریح و گاه به صورت ضمنی مطرح می‌کردند. از مواردی که امام عسکری علیه السلام، به صورت

صریح به وجود امام زمان علیه السلام و فرزندار بودن خود اشاره فرموده‌اند، روایت صحیحی^۱ است که در کافی از ابوهاشم جعفری، نقل شده است. در این روایت، امام عسکری علیه السلام در پاسخ به سؤال وی، از فرزندار بودن ایشان، جواب مثبت داده‌اند (کلینی، ۱۴۰۷، ۱: ۳۲۸؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۲). با توجه به اینکه امام عسکری علیه السلام، فرزندی غیر از امام زمان علیه السلام نداشته‌اند (طبرسی، ۱۴۲۲: ۱۰۶)؛^۲ این روایت، بیان‌گر ولادت و وجود امام عصر علیه السلام است.

امام علیه السلام در روایت صحیح^۳ دیگری می‌فرماید: «إِنَّ لَوْلَيْدِي غَيْبَةً يَرْتَابُ فِيهَا النَّاسُ إِلَّا مَنْ عَصَمَهُ اللَّهُ» (ابن‌بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۰۹؛ خزاز رازی، ۱۴۰۱: ۲۹۵-۲۹۶): همانا برای فرزندم غیبتی خواهد بود که در آن مردم به شک خواهند افتاد، جز کسانی که خداوند جل جلاله آن‌ها را حفظ کرده باشد.

عثمان بن سعید عمری، وکیل امام هادی علیه السلام و امام عسکری علیه السلام (طوسی، ۱۳۸۱: ۳۸۹ و ۴۰۱) و اولین نائب خاص امام زمان علیه السلام در عصر غیبت صغری نیز در روایتی معتبر از امام عسکری علیه السلام نقل می‌کند که وقتی از امام، در مورد امام بعد از ایشان پرسیدند؛ ایشان در پاسخ فرمودند: «إِنِّي مُحَمَّدٌ هُوَ الْإِمَامُ وَالْحُجَّةُ بَعْدِي» (ابن‌بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۰۹؛ خزاز رازی، ۱۴۰۱: ۲۹۶)؛ فرزندم «م ح م د»، امام و حجت پس از من است.

۱. سند روایت بدین شرح است: «مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي هَاشِمٍ الْجَعْفَرِيِّ قَالَ: ...» «محمد بن یحیی العطار»، استاد کلینی، امامی و ثقة است و موصوف به «عین» شده است که دلالت بر جلالت وی می‌کند (نجاشی، ۱۴۰۷: ۳۵۳؛ حلی، ۱۴۱۱: ۱۵۷). «احمد بن اسحاق بن عبدالله بن سعد بن الاشعری»، امامی و ثقة بوده و در نقل روایت، ممدوح است (کشی، ۱۳۴۸: ۵۵۸؛ طوسی، ۱۳۸۱: ۳۹۷؛ طوسی، بی‌تا: ۶۳؛ حلی، ۱۴۱۱: ۱۵). «داوود بن القاسم الجعفری» نیز امامی، ثقة و جلیل‌القدر است (طوسی، ۱۳۸۱: ۳۷۵، ۳۸۶ و ۳۹۹؛ کشی، ۱۳۴۸: ۵۷۱؛ نجاشی، ۱۴۰۷: ۱۵۶؛ طوسی، بی‌تا: ۱۸۲؛ حلی، ۱۴۱۱: ۶۸). در نتیجه، روایت، صحیح است.

۲. «أما الحسن بن علي العسكري علیه السلام فلم يكن له ولد سوى صاحب الزمان عليه الصلاة والسلام ولم يخلف ولدا غيره ظاهرا و باطنا».

۳. سند روایت، بدین شرح است: «حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ جَعْفَرِ بْنِ وَهَبِ الْبَغْدَادِيِّ قَالَ: ...».

در مورد «احمد بن محمد بن یحیی العطار»، توثیق خاصی در کتب رجالی وجود ندارد، ولی طبق مبنای برخی از بزرگان، مانند آیت‌الله زنجانی با «اکثار روایة الأجلاء عن الرجل» حکم به وثاقت وی می‌شود (شیرازی زنجانی، بی‌تا، ۱: ۸۰، ۱۲۴ و ۱۲۵؛ ر.ک: نرم افزاری درایة النور). «سعد بن عبدالله اشعری قمی»، در زمان خود بزرگ شیعیان بوده و هیچ شکلی در وثاقت وی نیست (طوسی، ۱۳۸۱: ۴۲۷؛ طوسی، بی‌تا: ۲۱۶؛ حلی، ۱۴۱۱: ۷۹؛ نجاشی، ۱۴۰۷: ۱۷۸؛ خوئی، ۱۳۷۲، ۹: ۷۷). «موسی بن جعفر بن وهب» نیز براساس مبنای پیش گفته، ثقة است (خوئی، ۱۳۷۲، ۲۰: ۳۷ و ۳۸؛ ر.ک: نرم افزاری درایة النور). در نتیجه، روایت، صحیح است.

برخی از سخنان امام عسکری علیه السلام، به صورت ضمنی بر ولادت و وجود امام عصر علیه السلام، دلالت می‌کند. طبیعی است که به خاطر شرایط خاص زمان امام عسکری علیه السلام، در مواردی که امکان تصریح به ولادت و وجود امام زمان علیه السلام نبوده، ولی امکان اشاره ضمنی به این مسأله وجود داشته؛ امام از این روش نیز برای بیان مسأله ولادت امام زمان علیه السلام استفاده کرده‌اند، مثلاً وقتی احمد بن اسحاق، از امام عسکری علیه السلام در مورد صاحب امر امامت سؤال می‌کند، ایشان با دست اشاره به حیات امام زمان علیه السلام و مراقبت شدید از آن حضرت می‌کنند (طوسی، ۱۴۲۵: ۲۵۱). گاه نیز امام عسکری علیه السلام به واسطه دیدن جانشین خود قبل از ترک دنیای فانی، زبان به حمد و سپاس الهی می‌گشایند (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۰۸-۴۰۹؛ خزاز رازی، ۱۴۰۱: ۲۹۵؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۱) و قدرت الهی را مانع قطع نسل مبارک خاندان عصمت و طهارت علیهم السلام توسط ستمگران می‌دانند (طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۱). همه این‌ها در واقع، اشاره ضمنی به ولادت امام عصر علیه السلام و وجود آن حضرت است.

۳-۱. تاریخ ولادت امام زمان علیه السلام

در روایات، علاوه بر اصل ولادت امام مهدی علیه السلام، روز، ماه و سال ولادت ایشان نیز بیان شده است. در اکثر روایات روز میلاد حضرت، جمعه عنوان شده است (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۲، ح ۹ و ۱۲ و ص ۴۳۳؛ طبری، ۱۴۱۳: ۵۰۱). برخی روز جمعه (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۳ و ۴۳۲، ح ۹ و ۱۲) و بعضی شب جمعه (همان: ۴۷۴؛ مسعودی، ۱۳۸۴: ۲۵۸) را به عنوان زمان ولادت، بیان کرده‌اند.

با توجه به اینکه بر اساس برخی روایات، امام زمان علیه السلام در سحرگاه متولد شده‌اند (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۲۴-۴۲۶)؛ این روایات با هم قابل جمع هستند؛ چرا که منظور کسانی که شب جمعه را به عنوان تاریخ میلاد، بیان کرده‌اند؛ همان سحرگاه جمعه بوده است و سحرگاه جمعه را می‌توان به اعتباری جزء روز جمعه محسوب نمود.

بر اساس بیان حکیمه خاتون و تعداد زیادی از روایات که بعضی به لحاظ سندی، صحیح هستند، روز و ماه ولادت امام عصر علیه السلام، ۱۵ شعبان بوده است (همان: ۴۲۴ و ۴۳۰؛ طوسی، ۱۴۲۵ و ۲۳۴-۲۳۹-۲۴۰؛ طبری، ۱۴۱۳: ۵۰۱؛ مهدی‌پور، ۱۴۱۵: ۵۴-۵۵). در دو روایت، میلاد امام زمان علیه السلام، هشت شب گذشته از ماه شعبان (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۲؛ طبری، ۱۴۱۳: ۵۰۱) و در یک روایت، روز میلاد، نیمه ماه رمضان ذکر شده است (طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۸).

در روایات زیادی که برخی از آنها صحیح و معتبر هستند، سال ولادت امام زمان علیه السلام، ۲۵۵ بیان شده است (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۰؛ عاملی، ۱۴۲۵: ۵: ۱۹۶-۱۹۷؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۸؛ مهدی پور، ۱۴۱۵: ۵۴-۵۵). در تعدادی از روایات که برخی از آنها صحیح نیز هستند، مانند روایت ابوسهل اسماعیل بن علی نوبختی (طوسی، ۱۴۲۵: ۲۷۲)، سال ولادت حضرت ۲۵۶ بیان شده است (کلینی، ۱۴۰۷، ۱: ۳۲۹ و ۵۱۴؛ ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۰ و ۴۳۲؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۱ و ۲۴۵؛ طبری، ۱۴۱۳: ۵۰۱). در روایت شاذی نیز سال میلاد، ۲۵۴ (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۷۴) و ۲۵۷ (طبری، ۱۴۱۳: ۵۰۱) ذکر شده است.

در هر حال، دیدگاه مشهور این است که امام مهدی علیه السلام در ۱۵ شعبان سال ۲۵۵ هجری قمری به دنیا آمده است. درباره قول به اینکه ولادت امام علیه السلام در سال ۲۵۶ هجری قمری بوده است، وجوهی گفته شده است، که چون در بحث کنونی تأثیری ندارد، از نقل آن می‌گذریم (ر.ک: مجلسی، ۱۴۰۴، ۴: ۳-۴؛ همو، ۱۴۰۳، ۵۱: ۴).

۴-۱. انتخاب نام و کنیه امام زمان علیه السلام توسط امام عسکری علیه السلام

در روایات متعددی که برخی صحیح و برخی معتبرند، نام امام زمان علیه السلام «م ح م د» بیان شده است (کلینی، ۱۴۰۷، ۱: ۵۱۴؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۱ و ۲۷۲؛ ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۱ و ۴۳۲؛ خزاز رازی، ۱۴۰۱: ۲۹۳-۲۹۴ و ۲۹۶). روایاتی مانند روایت صحیح منقول از ابوسهل اسماعیل بن علی نوبختی (طوسی، ۱۴۲۵: ۲۷۲) که بیانگر هم‌نام‌بودن امام زمان علیه السلام با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می‌باشد نیز این نام‌گذاری را تأیید می‌کند (ابن حماد، ۱۴۲۳، ۲۶۰؛ مقدسی شافعی، ۱۴۲۸، ۴۶؛ سیوطی، بی‌تا: ۶۲؛ عاملی، ۱۴۲۵، ۵: ۳۲۸؛ نوری، ۱۴۰۸، ۱۲: ۲۸۱).

در روایت صحیح منقول از ابوسهل اسماعیل بن علی نوبختی، کنیه امام، ابالقاسم بیان شده است (طوسی، ۱۴۲۵: ۲۷۲). روایاتی که بیان‌گر این است که کنیه امام زمان علیه السلام با کنیه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم یکی است نیز این مسأله را تأیید می‌کند (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۱: ۲۸۶ و ۲۸۷ و ۴۱۱؛ مفید، ۱۴۱۴، ۲۹۷؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۷۲؛ طبرسی، بی‌تا: ۲۴؛ عاملی، ۱۴۲۵، ۵: ۳۲۸؛ نوری، ۱۴۰۸، ۱۲: ۲۸۱).

در روایتی کنیه حضرت، ابوجعفر عنوان شده است (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۲) که بر فرض صحت، می‌توان آن را حمل بر تقیه به جهت حفظ جان امام کرد. براساس روایت صحیح پیش‌گفته یکی از القاب امام، «مهدی» است (طوسی،

۱۴۲۵: ۲۷۲). از القاب دیگری که در روایات برای امام بیان شده، می‌توان به «مؤمل» به معنای آرزوشده (همان: ۲۳۱)، «المأمول»^۱ (ابن بابویه (صدوق پدر)، ۱۴۰۴: ۲ و ۱۱۵؛ ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۳۳۴؛ نعمانی، ۱۳۹۷: ۲۷۵؛ طبری، ۱۴۱۳: ۴۴۷)، «صاحب الزمان» (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۰ و ۴۳۲ و ۴۳۴؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۷۲)، «القائم» (کلینی، ۱۴۰۷، ۲: ۲۲۲؛ ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۱: ۲۸۸، ۳۳۸، ۳۵۷، ۳۷۲ و ۳۷۸؛ طبری، ۱۴۱۳: ۴۴۷) و «مُنْتَظَر» (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۱: ۲۸۸، ۳۳۴، ۳۴۲، ۳۴۶، ۳۵۷، ۳۷۲ و ۳۷۸؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۱۸۹، ۲۷۲ و ۳۳۴؛ طبری، ۱۴۱۳: ۴۴۷) اشاره کرد.

نکته قابل توجه در مورد نام حضرت این است که دسته‌ای از روایات بر حرمت مطلق ذکر نام امام زمان علیه السلام دلالت می‌کند و برخی از روایات بر حرمت ذکر نام حضرت قبل از ظهور دلالت می‌کند و در شماری از روایات تصریحا یا تلویحا، وجه حرمت، حفظ جان امام بیان شده است. از سویی، در بعضی از روایات، ائمه اطهار علیهم السلام یا اصحاب ایشان، حضرت را به نام یاد کرده‌اند و این باعث شده که عالمان شیعه نیز نظرات مختلفی در مورد حکم بیان نام حضرت بیان کنند. در جمع بین روایات، در نهایت می‌توان گفت که حرمت ذکر نام امام زمان علیه السلام مربوط به زمان و شرایطی است که بیم خطر برای آن حضرت، وجود داشته باشد. البته احتیاط در مقام عمل برای اطمینان از اینکه انسان مرتکب حرام یا مکروه نشود، مطلوب است (ر.ک: ربانی، گلپایگانی، ۱۳۹۹، ۲۴۷-۲۵۶).

۵-۱. تهنیت گفتن اصحاب به امام عسکری علیه السلام

یکی از شواهد تولد امام زمان علیه السلام، تبریک و تهنیت اصحاب به امام عسکری علیه السلام برای ولادت آن حضرت است. حسن بن حسین علوی می‌گوید: در «سرمن‌رأی» خدمت امام عسکری علیه السلام رسیدم و ولادت فرزندش قائم علیه السلام را به ایشان تهنیت گفتم (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۴؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۲۹-۲۳۰ و ۲۵۱؛ عاملی، ۱۴۲۵، ۵: ۱۰۱ و ۱۲۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ۵۱: ۱۶ و ۱۷).

حکیمه خاتون نیز از کسانی است که هرچند خود هنگام ولادت امام زمان علیه السلام حضور داشته است، اما روز بعد از ولادت نیز خدمت امام عسکری علیه السلام رسیده و ولادت امام زمان علیه السلام را خدمت ایشان تبریک گفته است (طبری، ۱۴۱۳: ۴۹۹؛ بحرانی، ۱۴۱۳، ۸: ۲۸).

۱. آرزو شده.

عیسی بن مهدی جوهری، حسن بن مسعود، حسین ابن ابراهیم، عتّاب و طالب دو پسر حاتم، محمد بن سعید، احمد بن خصیب و احمد بن جنان نیز می‌گویند سفری از مدائن به کربلا، بغداد و در نهایت سامرا داشتیم و در سامرا در حالی که حدود ۷۰ نفر بودیم، خدمت امام عسکری علیه السلام رسیدیم تا میلاد امام زمان علیه السلام را خدمت ایشان تبریک بگوییم. قبل از تبریک همه با هم شروع به گریه کردیم که امام عسکری علیه السلام فرمودند: گریه از روی شادی بر نعم الهی، مثل شکر بر آنهاست. بعد امام عسکری علیه السلام به سوالاتی که در ذهن ما خطور کرده بود و هنوز به زبان جاری نکرده بودیم، پاسخ دادند (خصیبی، ۱۳۷۷: ۳۴۴-۳۴۵).

۱-۶. خوارق عادات

در روایات مربوط به امام مهدی علیه السلام خوارق عاداتی بیان شده است که به زمان ولادت ایشان یا کمی قبل و بعد از آن ارتباط دارد، مانند اینکه او مانند دیگر امامان علیهم السلام ختنه شده به دنیا آمده است (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۳ و ۴۳۴-۴۳۵؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۵۰؛ مهدی پور، ۱۴۱۵: ۵۴-۵۵؛ راوندی، ۱۴۰۹، ۱: ۴۵۵) و قبل از ولادت، قرآن تلاوت کرده است (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۲۸؛ راوندی، ۱۴۰۹، ۱: ۴۵۵) و هنگام ولادت، شهادتین را بر زبان جاری کرده و بر امامان قبل از خود درود فرستاده است (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۲۵ و ۴۲۸؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۶ و ۲۳۹-۲۴۰؛ طبری، ۱۴۱۳: ۴۹۸ و ۵۰۰؛ راوندی، ۱۴۰۹، ۱: ۴۵۵).

حکیمه خاتون از امام عسکری علیه السلام نقل کرده که فرمودند: خداوند متعال جل جلاله ما را در زمان نوزادی به سخن درمی‌آورد (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۲۸). امام زمان علیه السلام نیز در زمان نوزادی با این بانوی مکرمه سخن گفته‌اند (طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۸ و ۲۳۹-۲۴۰؛ طبری، ۱۴۱۳: ۵۰۰). نسیم، خادم امام عسکری علیه السلام نیز می‌گوید: یک شب پس از ولادت صاحب‌الزمان علیه السلام بر ایشان وارد شدم و عطسه کردم، ایشان فرمود: یرحمک الله، نسیم می‌گوید: من از سخن امام خوشحال شدم، بعد امام فرمودند: آیا به تو درباره عطسه کردن بشارت دهم؟ گفتم: آری، فرمودند: کسی که عطسه کند تا سه روز از مرگ در امان است (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۰).

حکیمه خاتون، امام مهدی علیه السلام را در حالی که چهل روز از ولادتشان گذشته بود، در حال راه رفتن می‌بیند و از امام عسکری علیه السلام می‌پرسد: ای آقای من! آیا این کودک دو ساله نیست؟ امام عسکری علیه السلام تبسم کرده و می‌فرمایند اولاد انبیاء و اوصیاء، اگر امام باشند به خلاف دیگران نشو و نما می‌کنند، کودک یک ماهه ما، مانند کودک یک

ساله است. كودك ما در رحم مادرش سخن می گوید و قرآن تلاوت کند و خدای تعالی را می پرستد (همان: ۴۲۹؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۹-۲۴۰؛ طبری، ۱۴۱۳: ۵۰۰).

۷-۱. مادر امام زمان علیه السلام و ویژگی های خاص ایشان

یکی از مواردی که می تواند ولادت امام زمان علیه السلام را اثبات کند، مشخص بودن مادر ایشان و ویژگی های آن بانوی مکرمه است. اگر اطلاعات کمی در مورد مادر امام زمان علیه السلام وجود داشته باشد، امری کاملا طبیعی است؛ چرا که ولادت ایشان باید مخفیانه می بود و همان طور که خواهد آمد، آثار حمل نیز در مادر ایشان تا زمان ولادت امام، ظاهر نشده بود. در عین حال، در روایاتی که درباره ولادت امام زمان علیه السلام و بعد از آن وجود دارد؛ اطلاعاتی در مورد مادر ایشان نیز بیان شده است.

۱-۷-۱. نام مادر امام زمان علیه السلام

طبق نظر مشهور و بر اساس روایات متعددی که از حکیمه خاتون نقل شده است؛ نام مادر امام زمان علیه السلام، «نرجس» بوده است (ابن ابی الثلج، ۱۴۱۰: ۱۲۵؛ مهدی پور، ۱۴۱۵: ۵۴-۵۵؛ خصیعی، ۱۳۷۷: ۳۲۸ و ۳۵۴؛ ابن بابویه، ۱۳۵۹: ۲: ۴۲۴، ۴۲۶، ۴۲۷ و ۴۳۲؛ ابن بابویه، ۱۳۷۸، ۱: ۴۱؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۸ و ۲۳۹-۲۴۰؛ طبری، ۱۴۱۳: ۴۹۷ و ۴۹۹؛ راوندی، ۱۴۰۹، ۱: ۴۵۵). در روایات، نام های «صقیل»^۱ (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۱ و ۴۳۲؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۷۲ (روایت صحیح))، «صقیلة» (ابن ابی الثلج، ۱۴۱۰: ۱۲۴)، «صیقل» (مهدی پور، ۱۴۱۵: ۵۴-۵۵)، «سوسن» (مهدی پور، ۱۴۱۵: ۵۴-۵۵؛ ابن ابی الثلج، ۱۴۱۰: ۱۲۵؛ ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۲؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۵)، «ریحانه» (مهدی پور، ۱۴۱۵: ۵۴-۵۵؛ ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۲) و «ملیکه» (مهدی پور، ۱۴۱۵: ۵۴-۵۵) نیز برای ایشان بیان شده است.

تعدد نام مادر امام زمان علیه السلام، مستمسکی برای عده ای از مخالفان برای انکار ولادت حضرت شده است (نجفی، ۱۴۲۷: ۴۱). روشن است که تعدد نام فردی، دلیل بر عدم وجود او نخواهد بود؛ چنان که نام های ذکر شده برای حضرت زهرا علیها السلام متعدد است، ولی آیا این دلیل بر عدم وجود آن حضرت است؟ (همان: ۴۲). نام های مختلف مادر امام مهدی علیه السلام می تواند دلایل گوناگونی داشته باشد که ناشناخته بودنشان برای

۱. نورانی و جلا داده شده. «صقیل» به هر شیء صیقلی و نورانی گفته می شود (ابن منظور، ۱۴۱۴، ۱۱: ۳۸۰). حضرت نرجس خاتون پس از حامله شدن به آن وجود نورانی «صقیل» نامیده شد، زیرا هاله ای از نور جمال نورانی اش را فرا گرفت (مهدی پور، ۱۴۱۵: ۵۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ۵۱: ۱۵).

دشمنان، از آن جمله است (صدر، ۱۴۱۲، ۱: ۲۴۲-۲۴۴). وجوه دیگری نیز در این مورد گفته شده است (ر.ک: نجفی، ۱۴۲۷: ۴۲).

از روایات متعدد استفاده می‌شود که مادر امام زمان علیه السلام قبل از آنکه با امام عسکری علیه السلام ازدواج کند، به عنوان خدمتکار در خانه حکیمه خاتون و تحت تربیت ایشان بودند (خصیبي، ۱۳۷۷: ۳۲۸؛ ابن بابویه، ۱۳۷۸، ۱: ۴۱؛ ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۲۶؛ مفید، ۱۴۱۴ الف، ۲: ۳۴۰؛ طبری، ۱۴۱۳: ۴۹۹). پس از آنکه نرجس خاتون همسر امام عسکری علیه السلام شد و به افتخار همسری و مادری امام معصوم نائل گردید، مورد تکریم ایشان بود. براساس روایت شیخ صدوق، روزی حکیمه خاتون به دیدار امام عسکری علیه السلام رفت، نرجس خاتون به رسم پیشین و به عنوان احترام خواست کفش او را از پایش برگردد، اما حکیمه خاتون اجازه نداد و گفت: تو سرور و بانوی منی، به خدا سوگند که کفش خود را به تو نمی‌دهم تا آن را برگیری و اجازه نمی‌دهم که مرا خدمت کنی، بلکه من به روی چشم تو را خدمت می‌کنم (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۲۷). این بانوی مکرمه حتی در واکنش به احترام مادر امام زمان علیه السلام به ایشان، دست و پای مادر امام زمان علیه السلام را نیز بوسیدند (طبری، ۱۴۱۳: ۴۹۸ و ۵۰۰؛ خصیبي، ۱۳۷۷: ۳۵۵).

۱-۷-۲. ظاهر نشدن آثار حمل در زمان بارداری مادر امام زمان علیه السلام

با توجه به اینکه خلفای جور عباسی، به شدت نگران تولد امام زمان علیه السلام و برچیده شدن بساط ظلم و جور خود بودند؛ امام عسکری علیه السلام و اطرافیان‌شان را به دقت تحت نظر داشتند تا از تولد و ظهور منجی موعود جلوگیری کنند. یکی از تدابیر اعجاز گونه الهی برای حفظ جان صاحب‌الزمان علیه السلام ظاهر نشدن آثار حمل در مادر آن حضرت بود. طبق نقل‌های معتبر و متعددی که از حکیمه خاتون وجود دارد، حتی تا هنگام تولد امام زمان علیه السلام، آثار حمل بر مادر امام زمان علیه السلام، ظاهر نشده بود (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۲۴ و ۴۲۷؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۵؛ طبری، ۱۴۱۳: ۴۹۸ و ۵۰۰؛ راوندی، ۱۴۰۹، ۱: ۴۵۵).

۱-۸-۱. عقیقه برای امام زمان علیه السلام

عقیقه کردن یکی از سنت‌های اسلامی سفارش شده برای سلامتی فرزند است. یکی از روش‌هایی که امام عسکری علیه السلام پس از ولادت حضرت ولی عصر علیه السلام، برای آگاهی شیعیان و دیگران از وجود ایشان بهره گرفتند، عقیقه گوسفندانی برای آن حضرت بود. امام دستور دادند تا به شکرانه چنین مولود فرخنده و گرانمایه ای و برای

سلامتی ایشان، گوسفندان بسیاری را ذبح کرده و بین شیعیان و مستمندان تقسیم کنند.

در روایات از اصحاب امام عسکری علیه السلام بیان شده که امام برای یکی از اصحابشان گوسفند ذبح شده‌ای را فرستادند و فرمودند: این، عقیقه فرزندم «م ح م د» است (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۲). دو گوسفند نیز برای ابراهیم بن ادريس فرستادند و در نامه برای او نوشتند که این دو گوسفند را برای مولای خودت عقیقه کن و به برادرانت نیز از آن بده (طوسی، ۱۴۲۵: ۲۴۷). از عثمان بن سعید نیز درخواست کردند چندین گوسفند برای امام زمان علیه السلام عقیقه کند. (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۰-۴۳۱).

۹-۱. نامه‌های امام عسکری علیه السلام به خواص برای خبر دادن از ولادت امام

زمان علیه السلام

با توجه به اینکه امام عسکری علیه السلام در سامراء از طرف حکومت جور عباسی تحت نظر بودند و شیعیان را از ملاقات حضوری با خود منع می‌کردند؛ یکی از راههایی که امام برای حفظ ارتباط با شیعیان، تدبیر جامعه اسلامی و به ویژه اعلام خبر ولادت امام زمان علیه السلام و معرفی ایشان به عنوان جانشین خود استفاده می‌کردند، فرستادن نامه برای شیعیان مورد اعتماد بود. امام به مقتضای حال، در برخی از نامه‌ها تصریح به ولادت فرزند و معرفی جانشینان می‌کنند.

یکی از دریافت‌کنندگان نامه از امام عسکری علیه السلام، محمد بن علی بن بلال است. وی در روایتی صحیح نقل می‌کند که دو سال پیش از وفات امام عسکری علیه السلام، نامه‌ای از امام به دستم رسید. ایشان در آن نامه، از جانشین خود به من خبر دادند. بار دیگر، سه روز قبل از وفات امام، نامه‌ای از ایشان دریافت کردم که امام مثل نامه قبلی، جانشین خود را به من معرفی کردند (کلینی، ۱۴۰۷، ۱: ۳۲۸).

امام عسکری علیه السلام، برای احمد بن اسحاق قمی که از عالمان شهر قم بود نیز نامه‌ای با خط خودشان و مشابه سایر نامه‌هایی که برای او فرستاده بودند، نوشتند و خبر از تولد فرزندشان و لزوم مخفی نگه‌داشتن این خبر دادند. امام در نامه تأکید می‌کنند که کسی جز خویشان و دوستان را از خبر ولادت فرزندشان، آگاه نکرده‌اند (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۳).

امام در برخی از نامه‌هایی که برای اصحاب نوشته‌اند، به صورت ضمنی به ولادت امام زمان علیه السلام اشاره کرده‌اند. موسی بن جعفر بغدادی در روایتی که به لحاظ سندی

معتبر^۱ است؛ نقل می‌کند که نامه‌ای از امام عسکری علیه السلام به دستم رسید که امام در آن فرموده بودند: «استمکاران [گمان داشتند که مرا می‌کشند تا نسل پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را از میان بردارند، ولی خداوند گمان آن‌ها را باطل کرد» (همان: ۴۰۷). چنین نامه‌هایی از جانب امام برای دیگرانی مثل معلی بن محمد بصری (کلینی، ۱۴۰۷، ۱: ۳۲۹؛ ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۰) و احمد بن محمد بن عبدالله (کلینی، ۱۴۰۷، ۱: ۵۱۴) نیز ارسال شده است.

همچنین امام، نزدیک شهادتشان، نامه‌هایی توسط ابوالأدیان یکی از وکیلان‌شان، به شهر مدائن فرستاده بودند (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۰). هر چند ابوالأدیان از محتوای نامه‌ها خبر نداشته است، اما با توجه به نامه‌ای که محمد بن علی بن بلال، سه روز قبل از وفات امام دریافت کرده و امام در آن نامه، جانشین خود را معرفی فرموده بودند، می‌توان حدس زد که امام در نامه‌هایی که برای اهل مدائن فرستادند نیز جانشین خود را معرفی فرمودند تا تکلیف شیعیان را بعد از خودشان روشن کنند. از طرفی، با توجه به نامه‌ای که برای احمد بن اسحاق قمی نوشته و به او فرموده بودند که فقط خویشان و دوستان را از خبر ولادت امام زمان علیه السلام آگاه می‌کنند؛ به احتمال زیاد، گیرندگان نامه در مدائن نیز از دوستان و خویشان امام بوده‌اند. اگر این روایات به عنوان قرینه برای اطلاع از محتوا و گیرندگان نامه در مدائن وجود نمی‌داشت؛ از قرینه مقام نیز امکان حدس محتوای نامه‌ها وجود داشت؛ چرا که امام نزدیک به رحلتشان این نامه‌ها را نوشته‌اند و از مهم‌ترین مسائل حائز اهمیت، نزدیک زمان رحلت امام، معرفی جانشین ایشان است و امام نیز اهتمام جدی نسبت به این مسأله داشته‌اند.

شاهد تاثیرگذاری نامه‌نگاری‌های امام با خواص از شیعیان برای معرفی امام زمان علیه السلام، این است که وقتی احمد بن اسحاق، خدمت امام عسکری علیه السلام می‌رسد و امام از وضعیت آنها نسبت به آنچه مردم درباره آن شک و تردید دارند، می‌پرسند؛ احمد بن اسحاق در جواب می‌گوید: «يَا سَيِّدِي لَمَّا وَرَدَ الْكِتَابُ بِخَبَرِ سَيِّدِنَا وَ مَوْلِدِهِ لَمْ يَبْقَ مِنَّا رَجُلٌ وَ لَا امْرَأَةٌ وَ لَا غُلَامٌ بَلَغَ الْفَهْمَ إِلَّا قَالَ بِالْحَقِّ» (مسعودی، ۱۳۸۴: ۲۵۵). مولای من، هنگامی که نامه شما درباره تولد مولایمان به ما رسید، هر مرد و زن و

۱. سند روایت، بدین شرح است: «حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْوَرَّاقُ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ جَعْفَرِ بْنِ وَهَبِ الْبَغْدَادِيِّ...». «علی بن عبدالله الوراق»، از اساتید شیخ صدوق بوده و طبق مبنای پیش گفته، ثقه است (رک: نرم افزار درایة النور). وثاقت «سعد بن عبدالله اشعری قمی» و «موسی بن جعفر بن وهب بغدادی» نیز در بررسی اسناد قبلی بیان شد.

بچه‌ای که به فهم رسیده بود، معترف به حق و قائل به امامت آن حضرت شد.

نکته در خور توجه اینکه امام عسکری علیه السلام در این باره، روش حزم و احتیاط را برگزیده و در عین اینکه خبر ولادت فرزندش حضرت مهدی علیه السلام را به اصحاب و شیعیان مورد اعتماد ابلاغ می‌نمودند، آنان را از منتشر کردن این خبر به افراد غیرقابل اطمینان، برحذر می‌داشتند (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۲).

۲. دیدار اصحاب با امام عصر علیه السلام در زمان امام عسکری علیه السلام

یکی از راه‌های اثبات ولادت و وجود امام زمان علیه السلام، دیدن ایشان توسط اصحاب خاص و یاران مورد اعتماد امام عسکری علیه السلام بوده است؛ کسانی که دیدارشان با امام زمان علیه السلام، خطری برای جان امام نداشت. طبق فرمایش امام عسکری علیه السلام به احمد بن اسحاق، وی به واسطه جایگاهی که نزد خداوند و حجت‌های او داشته به دیدار امام زمان علیه السلام نائل شده است و این توفیق، نصیب هر کسی نمی‌شود (همان: ۳۸۴).

امام عسکری علیه السلام هر زمان که فرصت فراهم می‌شد، در حد ضرورت، زمینه دیدار اصحاب را با امام زمان علیه السلام فراهم می‌کردند؛ از این رو، افراد بسیاری در زمان امام عسکری علیه السلام توفیق یافتند که حضرت ولی عصر علیه السلام را زیارت کنند.

از اولین کسانی که در دوران امام عسکری علیه السلام به زیارت امام زمان علیه السلام نائل شده‌اند، حکیمه خاتون و کسانی‌اند که هنگام ولادت امام زمان علیه السلام حضور داشتند. حتی در نقلی معتبر، حکیمه خاتون بیان می‌کند که در زمان حیات امام عسکری علیه السلام، امام زمان علیه السلام را هر چهل روز یک بار، ملاقات می‌کرد (همان: ۴۲۹).

با توجه به اینکه در بحث ولادت امام زمان، این افراد معرفی شدند؛ در این بحث، افراد دیگری که در زمان حیات امام عسکری علیه السلام به دیدار حضرت مهدی علیه السلام نائل شدند، معرفی می‌شوند.

۱-۲. دیدارهای فردی اصحاب با امام زمان علیه السلام

در زمان حیات امام عسکری علیه السلام، برخی از اشخاص به صورت فردی خدمت امام زمان علیه السلام رسیده‌اند. طبیعتاً، برخی از این افراد از خادمان امام عسکری علیه السلام بودند که در خانه امام مشغول خدمت بودند.

ابوسهل اسماعیل بن علی نوبختی در روایتی صحیح بیان می‌کند، عقید که قبل از امام عسکری علیه السلام به امام هادی علیه السلام خدمت می‌کرد؛ از کسانی است که امام زمان علیه السلام

را در خانه امام عسکری علیه السلام دیده است (طوسی، ۱۴۲۵: ۲۷۲).

نسیم، خادم دیگر امام عسکری علیه السلام، یک شب بعد از تولد امام زمان علیه السلام (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۴۱؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۲)، و مردی از اهل فارس که مدتی در خدمت امام بوده نیز به دیدار امام زمان علیه السلام نائل شده‌اند (کلینی، ۱۴۰۷، ۱: ۳۲۹، ۳۳۲ و ۵۱۴-۵۱۵؛ ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۶؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۳-۲۳۴).

از خادمان دیگر امام عسکری علیه السلام، ابونصر است. وی می گوید: بر حضرت صاحب‌الزمان علیه السلام وارد شدم، فرمود: آیا مرا می شناسی؟ گفتم: آری، شما مولای من و فرزند مولای من هستی، فرمود: از این مطلب از تو نپرسیدم، گفتم: فدایت شوم، مقصود خود را برایم بیان کنید. فرمود: من خاتم اوصیاء هستم، و خداوند به واسطه من، بلا را از اهل و شیعیانم دفع می کند (طوسی، ۱۴۲۵: ۲۴۶).

اسماعیل بن علی نوبختی می گوید: من در بیماری منجر به شهادت امام عسکری علیه السلام در خدمتشان بودم و عقید به فرمان امام عسکری علیه السلام، امام زمان علیه السلام را خدمت ایشان آورد. وقتی امام زمان علیه السلام پیش روی امام عسکری علیه السلام ایستادند و سلام کردند، دیدم که رنگ حضرت مانند دُر بود، موهای سیاه و کوتاهی داشتند و دندان‌های مبارک ایشان از هم جدا بود (همان: ۲۷۳).

برخی دیگر از اصحاب امام، مانند عمرو اهوازی (کلینی، ۱۴۰۷، ۱: ۳۲۸ و ۳۳۳؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۲۳۴)، یعقوب بن منقوش (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۷)، ابراهیم بن محمد فارسی نیشابوری (عاملی، ۱۴۲۵، ۵: ۳۲۸؛ نوری، ۱۴۰۸، ۱۲: ۲۸۱) و ابهارون (ابن بابویه، ۱۵۹، ۲: ۴۳۴-۴۳۵) نیز امام را زیارت کرده‌اند.

یکی از افرادی که در دوران حیات امام عسکری علیه السلام به دیدار امام زمان علیه السلام نائل شده است؛ سعد بن عبدالله اشعری قمی است. در این دیدار، احمد بن اسحاق قمی نیز وی را همراهی می کرد^۱. روایت دیدار سعد بن عبدالله اشعری در منابع متعددی و از دو طریق به صورت مسند نقل شده است (همان: ۴۵۴؛ طبری، ۱۴۱۳: ۵۰۶).

۱. احمد بن اسحاق از اصحاب امام جواد علیه السلام و امام هادی علیه السلام و از یاران و وکلای امام عسکری علیه السلام بوده است (نجاشی، ۱۴۰۷: ۹۱؛ قمی، ۱۳۶۱: ۲۱۱؛ طبری، ۱۴۱۳: ۲۷۲) و امام عسکری در نامه‌ای تولد امام زمان را به او خبر داده بود (صدوق، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۴) و مشهور است که مسجد امام حسن عسکری علیه السلام در قم به دستور امام عسکری علیه السلام توسط او ساخته شد.

مرحوم طبرسی نیز در کتاب «الاحتجاج»^۱، روایت را به صورت مرسل نقل کرده است (طبرسی، ۱۴۰۳، ۲: ۴۶۱). طرق نقل این حدیث را نمی‌توان صحیح دانست، اما اشکال اساسی نیز به آن وارد نیست؛ مضافاً بر اینکه متن نیز مؤیداتی دارد و اشکالی که قابل پاسخ نباشد، ندارد و از طرفی، مورد توجه بزرگانی مثل شیخ صدوق قرار گرفته است.^۲

احمد بن اسحاق غیر از این دفعه، بار دیگری نیز خدمت امام زمان علیه السلام رسیده است (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۳۸۴).

کسانی نیز در زمان حیات امام عسکری علیه السلام، خدمت امام زمان علیه السلام رسیده‌اند و از دیدار آن‌ها گزارش شده است، اما نام آن‌ها معلوم نیست (کلینی، ۱۴۰۷، ۱: ۳۳۱).

۲-۲. دیدارهای گروهی اصحاب با امام زمان علیه السلام

براساس نقل‌های تاریخی، با توجه به خفقان موجود در زمان امام عسکری علیه السلام، در موارد اندکی، گروهی از شیعیان، خدمت امام رسیدند و امام عسکری علیه السلام، امام زمان علیه السلام را به آن‌ها به عنوان جانشین و امام بعد از خود معرفی فرموده‌اند.

در حدیثی معتبر^۳، جعفر بن محمد بن محمد بن مالک فزاری از معاویه بن حکیم، محمد

۱. طبرسی در مقدمه کتاب، می‌نویسد: من، به جز روایات تفسیر امام عسکری علیه السلام، بقیه روایات کتاب را بدون سند آورده‌ام، زیرا یا اجماع بر آنها هست یا موافق عقلمند یا در کتب مخالف و موافق، مشهورند و روایات تفسیر منسوب به امام عسکری علیه السلام را با ذکر سند در ابتدای آنها آورده‌ام، چرا که از حیث شهرت، مانند بقیه روایات کتاب نیستند (طبرسی، ۱۴۰۳، ۱: ۱۴).

۲. این روایت که با ظهور کراماتی از امام زمان علیه السلام همراه بوده، ویژگی‌های خاصی دارد و مباحث مختلف کلامی، فقهی و تفسیری در آن بیان شده و از سوی بزرگان مورد نقض و ابرام قرار گرفته است. عده‌ای از بزرگان مانند نجاشی (نجاشی، ۱۴۰۷: ۱۷۷)، ستبری (شوشتری، ۱۴۱۱، ۵: ۶۰-۶۱؛ همو، ۱۴۰۱، ۱: ۹۸-۱۰۴) و آیت‌الله خویی علیه السلام (خویی، ۱۳۷۲، ۸: ۷۸ و ۹: ۸۲) از منتقدین و عده‌ای، مانند مجلسی پدر (مجلسی، ۱۴۰۶، ۱۴: ۱۷)، علامه مجلسی (مجلسی، ۱۴۰۳، ۵۲: ۸۸)، آیت‌الله صافی گلپایگانی علیه السلام (صافی، ۱۳۸۰، ۳: ۳۵۹-۳۶۱) از طرفداران صحت این حدیث هستند. در فصل هفتم و هشتم از جلد اول کتاب «تا ظهور» اثر نجم‌الدین طبرسی، تحقیقی تحت عنوان «کاوشی در خبر سعد بن عبدالله اشعری قمی» در مورد این روایت، صورت گرفته است (طبرسی، ۱۳۸۸، ۱: ۱۵۷-۲۱۳).

۳. سند روایت بدین شرح است: «حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ مَاجِلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ قَالَ حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِكِ الْفَزَارِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ حَكِيمٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ أَيُّوبَ بْنِ نُوحٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعَمْرِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالُوا...» (محمد بن علی ماجلیویه،^۴ نقل شده و در صحت روایات او جای تردید نیست (ششیری زنجانی، بی تا، ۹: ۳۰۹). وثائق «محمد بن یحیی عطار» قبلاً بیان شد. در مورد وثائق «جعفر بن محمد بن مالک فزاری» اختلافاتی بین رجالین وجود دارد. شیخ طوسی حکم به وثائق وی کرده (طوسی، ۱۳۸۱، ۴۱۸) و براساس مبنای پیش گفته نیز حکم به وثائق وی شده است (ر.ک: نرم‌افزار درایه‌النور). «معاویه بن حکیم» نقل شده است (نجاشی، ۱۴۰۷، ۴۱۲: ۴۵۰؛ کسلی، ۱۳۴۸، ۳۴۵). محمد بن عثمان بن سعید عمری یکی از نواب اربعه بوده و در وثائق وی جای هیچ تردیدی وجود ندارد (طوسی، ۱۳۸۱، ۴۴۷؛ حلی، ۱۴۱۱، ۱۴۹). در نتیجه، روایت معتبر است.

بن ایوب و محمد بن عثمان نقل می‌کند که ما چهل نفر بودیم و امام عسکری علیه السلام، امام زمان علیه السلام را به ما نشان داد و فرمود: ایشان، امام شما پس از من و خلیفه من بر شماست، از او اطاعت کنید و پس از من در دین خود متفرق نشوید که هلاک خواهید شد، بدانید که بعد از این او را نخواهید دید، گویند: از حضورش بیرون آمدیم و پس از چند روزی، امام عسکری علیه السلام در گذشت (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۵؛ طوسی، ۱۴۲۵: ۳۵۷).

ابو غانم خادم نیز می‌گوید: برای ابومحمد علیه السلام فرزندی به دنیا آمد که نامش را «م ح م د» گذاشت و روز سوم او را به اصحابش نشان داد و فرمود: او پس از من صاحب (امام) شما و جانشین من است. اوست قائمی که افراد در انتظار او خواهند بود، و هنگامی که زمین پر از ظلم و جور شده است، خروج می‌کند و آن را پر از عدل و داد خواهد کرد (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۳۱؛ صافی، ۱۳۸۰، ۲: ۴۰۰). در جریانی که ابوغانم نقل می‌کند نیز ظاهراً جمعی از اصحاب نزد امام حاضر بودند؛ چرا که از کلمه اصحاب که جمع است و از ضمائر جمع نیز برای خطاب به اصحاب، استفاده شده است.

۲-۴. دیدارهای همراه با اثبات علم غیب امام و ظهور معجزات

در برخی از دیدارهایی که شیعیان در زمان امام عسکری علیه السلام با امام زمان علیه السلام داشته‌اند، معجزات و کراماتی از امام زمان علیه السلام سر زده است. این کرامات، عموماً از سنخ علم به غیب است. از احادیث به دست می‌آید که آگاهی امام از امور غیبی در عصر ائمه اطهار علیهم السلام نزد شیعیان از مسلمات بوده است و اگر در شناخت امام دچار شک و تردید می‌شدند، از این طریق امام را می‌شناختند (ر.ک: فرضی پوریان، ۱۳۹۷: ۵۹)؛ چنان که وقتی شیعیان قم که از شهادت امام عسکری علیه السلام خبر نداشتند، برای پرداخت وجوهات شرعی خود به سامراء آمدند؛ به دنبال جانشین امام عسکری علیه السلام بودند که جعفر کذاب را به آن‌ها معرفی کردند. وقتی آن‌ها نزد جعفر رفتند، اول جعفر را امتحان کرده و از او خواستند تا مبلغ پولی که آنها با خود آورده بودند را بیان کند. وقتی که جعفر از مبلغ پول اظهار بی‌اطلاعی کرد، از دادن پول به او خودداری کردند (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ۲: ۴۷۶-۴۷۷).

از برخی از سخنان امام، همانند روایتی که از ابوالأدیان نقل شد، به دست می‌آید که امام عسکری علیه السلام نیز آگاهی از علم غیب را به عنوان راه شناخت امام معرفی فرموده‌اند.

سعد بن عبدالله نیز می‌گوید؛ همراه احمد بن اسحاق در سامراء خدمت امام

عسکری علیه السلام رسیدیم. حضرت مهدی علیه السلام بر زانوی راست امام عسکری علیه السلام نشسته بودند. احمد بن اسحاق بر دوش خود انبانی داشت و آن را زیر عبای خود پنهان کرده بود که در آن، یکصد و شصت کیسه دینار و درهم بود و سر هر کیسه‌ای، با مهر صاحب‌اش بسته شده بود. بعد از مدتی احمد، انبان خود را از زیر عبایش بیرون آورد و نزد حضرت گذاشت. امام علیه السلام از فرزندشان خواستند، مهر هدایای شیعیان را بردارد. احمد، کیسه‌ها را بیرون آورد و حضرت مهدی علیه السلام، نام صاحبان کیسه، محل زندگی آنها و طریق کسب دینارها را به تفکیک بیان کردند. در مورد یکی از کیسه‌ها فرمودند: این، کیسه فلانی پسر فلان، از فلان محله‌ی قم است. شصت و دو دینار در آن است که چهل و پنج دینار آن، مربوط به بهای فروش بنایی است که صاحب‌اش آن را از پدر خود به ارث برده و چهارده دینار آن، مربوط به بهای نه طاقه پارچه است و سه دینار آن، مربوط به اجاره دکان‌ها است. بعد امام، مال حرام را از حلال جدا کرده و مقدار و نوع سکه‌هایی که از راه حرام به دست آمده بود، علت حرمت و تاریخ ضرب آنها را بیان کردند. در نهایت، امام عسکری علیه السلام از احمد بن اسحاق خواستند تا همه اموال را به جز پارچه‌ای که یک پیرزن فرستاده بود به صاحبانش برگرداند. وقتی احمد برای انجام کاری بیرون رفت؛ امام عسکری علیه السلام به من فرمودند: مسائلی را که خواستی بررسی چه کردی؟ عرض کردم: آقای من، همچنان بدون پاسخ مانده است. حضرت مهدی علیه السلام به من فرمودند: هرچه می‌خواهی، بی‌رس. ابتدا سعد سوالاتی را مطرح کرد و حضرت مهدی علیه السلام به آنها پاسخ دادند و بعد به سوالاتی که برای سعد در مناظره با یکی از ناصبی‌ها پیش آمده بود بدون اینکه سعد آنها را بیان کند، پاسخ دادند. هنگام وداع، امام عسکری علیه السلام از مرگ احمد بن اسحاق در سفر بازگشت، خبر دادند و به او قول دادند برای او کفن خواهند فرستاد. سعد می‌گوید: در مسیر بازگشت احمد بن اسحاق دچار تب و سخت بیمار شد، به گونه‌ای که از حیات و بهبودی خود مأیوس گشت. در یکی از کاروانسراها احمد از دیگران خواست تا شب او را تنها بگذارند. سعد می‌گوید نزدیک صبح، خدمتکار امام عسکری علیه السلام را دیدم که می‌گوید: خدا در این مصیبت به شما جزای خیر دهد و مصیبت شما را به نیکی جبران کند. ما از غسل و تکفین دوست شما فراغت یافتیم؛ اکنون برخیزید و او را به خاک بسپارید که او نزد آقای شما از همه گرامی‌تر بود (همان: ۴۵۴).

یکی دیگر از دیدارهایی که امام زمان علیه السلام با علم غیب خود از سوالات ذهنی

کسی که به دیدار ایشان آمده خبر دادند؛ زمانی است که گروهی از مفوضه و مقصره^۱، کامل بن ابراهیم مدنی را نزد امام حسن عسکری علیه السلام فرستادند تا نظر امام را در مورد اعتقاد آن‌ها جويا شود، کامل گوید: به خود گفتم (به ذهنم خطور کرد) عقیده خود را به امام علیه السلام عرضه خواهم کرد که جز کسی که عقیده مرا داشته باشد (شیعه دوازده امامی باشد) داخل بهشت نخواهد شد، هنگامی که بر امام وارد شدم، سلام کردم و در مقابل دری که پرده‌ای بر آن آویزان بود نشستم، باد پرده را کنار زد و من کودکی چون ماه را که حدود چهار سال داشت مشاهده کردم. او مرا با نامم خطاب کرد. از شنیدن کلام او لرزشی بر من عارض شد و به من الهام شد که بگویم: لبتیک یا سیدی! فرمود: نزد ولی و حجت خداوند آمده‌ای تا از او بپرسی که آیا جز کسانی که با تو هم عقیده باشند، داخل بهشت می‌شوند؟ گفتم: آری به خدا سوگند، فرمود: اگر این گونه باشد، اهل بهشت اندک خواهند بود، به خدا سوگند گروهی داخل بهشت خواهند شد که «حقیقه» نام دارند. گفتم آنان چه کسانی‌اند؟ فرمود: آنان کسانی‌اند که به خاطر محبت به علی به نام او سوگند می‌خورند، ولی از حق و فضل او آگاه نیستند.

آن‌گاه اندکی درنگ کرد و فرمود: آمده‌ای تا از عقیده مفوضه بپرسی؟ آنان دروغ می‌گویند، دل‌های ما ظرف مشیت خداوند است، پس آنچه را خدا بخواهد ما می‌خواهیم، خداوند می‌فرماید: ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ﴾ (انسان: ۳۰) و تکویر: ۲۹)، سپس پرده به حالت اولش بازگشت و من نتوانستم آن را کنار بزنم، در این هنگام امام عسکری علیه السلام در حالی که متبسم بود به من نظر کرد و فرمود: ای کامل، برای چه نشستستی، حجت پس از من، خواسته‌هایت را برآورد. من برخاستم و بیرون رفتم و پس از آن او را ندیدم (طوسی، ۱۴۲۵: ۲۴۷-۲۴۸).

در دیدار با ابراهیم بن محمد فارسی نیشابوری نیز امام زمان علیه السلام از اسرار درونی وی خبر دادند (عاملی، ۱۴۲۵، ۵: ۳۲۸؛ نوری، ۱۴۰۸، ۱۲: ۲۸۱).

نتیجه

روایات و گزارش‌های تاریخی متعدد و متواتر، بیانگر آن است که حضرت مهدی موعود علیه السلام یگانه فرزند بلافصل امام حسن عسکری علیه السلام به دنیا آمده و نخستین دوران

۱. مفوضه کسانی بودند که عقیده داشتند تدبیر برخی از امور عالم به ائمه علیهم السلام تفویض (واگذار) شده است. این عقیده، شرک در ربوبیت و باطل است، و مقصره کسانی بودند که اعتقاد به علم غیب به الهام الهی برای ائمه علیهم السلام و پیراستگی آنان از خطا و سهو را نشانه غلو می‌پنداشتند، این عقیده با روایات بسیاری که بر آگاهی ائمه علیهم السلام از غیب به الهام یا تحدیث از جانب خداوند و فرشته الهی و نیز پیراستگی آنان از خطا و سهو دلالت می‌کند، ناسازگار است.

زندگی خود را در زمان حیات پدر بزرگوارش سپری نموده است. اگر چه به دلیل شرایط سختی که از سوی حاکمان تبهکار عباسی در آن زمان حاکم بود، امام عسکری علیه السلام ولادت امام مهدی علیه السلام را از آنان پنهان می‌داشت، ولی با تدابیر حکیمانه خبر ولادت و نیز امامت آن حضرت را به شیعیان ابلاغ کرد تا حجت الهی بر مکلفان تمام گردد.

فهرست منابع

۱. ابن ابی الثلج بغدادی، محمد بن احمد، ۱۴۱۰ق، *تاریخ أهل البيت نقلا عن الأئمة* عليه السلام، محقق: جلالی حسینی، محمد رضا، قم، آل البيت عليه السلام.
۲. ابن بابویه، علی بن حسین، ۱۴۰۴ق، *الإمامة و التبصرة من الحيرة*، قم، مدرسة الإمام المهدي عليه السلام.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۳۵۹ش، *کمال الدین و تمام النعمة*، تهران، دارالکتب الإسلامية.
۴. ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۳۷۸ق، *عیون أخبار الرضا* عليه السلام، محقق: لاجوردی، مهدی، تهران، نشر جهان.
۵. ابن حماد، نعیم، ۱۴۲۳ق، *الفتن*، مصحح: شوری، مجدی بن منصور، دارالکتب العلمية، بیروت.
۶. ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۴۱۴ق، *لسان العرب*، بیروت، دار صادر.
۷. بحرانی، سید هاشم بن سلیمان، ۱۴۱۳ق، *مدينة معاجز الأئمة الإثني عشر* عليه السلام، قم، مؤسسة المعارف الإسلامية.
۸. ترابی، مرتضی، مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۹۲ش، *امام مهدی* عليه السلام *حقیقتی تابناک*، قم، توحید قم.
۹. حر عاملی، محمد بن حسن، ۱۴۲۵ق، *إثبات الهداة بالنصوص والمعجزات*، بیروت، مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.
۱۰. حلّی، حسن بن یوسف، ۱۴۱۱ق، *رجال العلامة الحلّی*، قم، دارالذخائر.
۱۱. حلّی، جعفر بن حسن، ۱۳۶۴ش، *المعتبر في شرح المختصر*، قم، مؤسسه سید الشهداء.
۱۲. خزاز رازی، علی بن محمد، ۱۴۰۱ق، *کفایة الأثر في النص على الأئمة الإثني عشر* عليه السلام، قم، بیدار.
۱۳. خصیبی، حسین بن حمدان، ۱۳۷۷ش، *الهدایة الكبرى*، بیروت، مؤسسة البلاغ.
۱۴. خوئی، سید ابوالقاسم، ۱۳۷۲ش، *معجم رجال الحديث و تفصیل طبقات الرواة*، بی جا، بی نا.
۱۵. ربانی گلپایگانی، علی، ۱۳۹۹ش، *مهدویت از دیدگاه اسلام و ادیان*، قم، راند.
۱۶. سیوطی، عبد الرحمن بن ابی بکر، بی تا، *العرف الوردی في أخبار المهدي* عليه السلام، محقق: موسوی، محمد کاظم، تهران، مرکز التحقیقات و الدراسات العلمية.

۱۷. شبیری زنجانی، موسی، بی تا، **کتاب نکاح**، تحقیق: یزدی، محمد کاظم بن عبد العظیم، قم، مؤسسه پژوهشی رای پرداز.
۱۸. شوشتری، محمد تقی، ۱۴۰۱ق، **الأخبار الدخيلة**، تعليق: علی اکبر غفاری، تهران، مكتبة الصدوق.
۱۹. شوشتری، محمدتقی، ۱۴۱۱ق، **قاموس الرجال**، قم، دفتر نشر اسلامی.
۲۰. صافی، لطف الله، ۱۳۸۰ش، **منتخب الأثر في الإمام الثاني عشر**، قم، مكتبة آية الله العظمى الصافي الكليپايگانی، وحدة النشر العالمية.
۲۱. صدر، محمد، ۱۴۱۲ق، **تاريخ الغيبة الصغرى**، بيروت، دار التعارف للمطبوعات.
۲۲. طبرسی، احمد بن علی، ۱۴۰۳ق، **الإحتجاج على أهل اللجاج**، مشهد، نشر مرتضی.
۲۳. طبرسی، فضل بن حسن، بی تا، **إعلام الوری بأعلام الهدی**، تهران، دار الكتب الإسلامية.
۲۴. طبرسی، فضل بن حسن، ۱۴۲۲ق، **تاج الموالید**، بيروت، دار القاری.
۲۵. طبری آملی، محمد بن جریر، ۱۴۱۳ق، **دلائل الإمامة**، قم، بنیاد بعثت.
۲۶. طبسی، نجم الدین، ۱۳۸۸ش، **تا ظهور**، تهران، بنیاد فرهنگي حضرت مهدي موعود.
۲۷. طوسی، محمد بن حسن، بی تا، **الفهرست**، نجف، المكتبة المرتضوية.
۲۸. طوسی، محمد بن حسن، ۱۴۲۵ق، **الغیبة**، قم، مؤسسة المعارف الإسلامية.
۲۹. طوسی، محمد بن حسن، ۱۳۸۱ق، **رجال الشيخ الطوسی**، نجف، انتشارات حیدریة.
۳۰. فرضی پوریان، محمد؛ قردان قراملکی، محمد حسن، ۱۳۹۷ش، بررسی گستره علم امام از منظر احادیث، **فصلنامه کلام اسلامی**، ش ۱۰۷، پاییز ۱۳۹۷، ۶۹-۷۹.
۳۱. قطب الدین راوندی، سعید بن هبة الله، ۱۴۰۹ق، **الخرائج و الجرائح**، قم، مؤسسه امام مهدي.
۳۲. قمی، حسن بن محمد، ۱۳۶۱ش، **تاریخ قم**، مصحح: تهرانی، جلال الدین، مترجم: قمی، حسن بن علی، تهران، توس.
۳۳. کشی، محمد بن عمر، ۱۳۴۸ش، **رجال الکشی**، مشهد، انتشارات دانشگاه مشهد.
۳۴. کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۴۰۷ق، **الکافی**، تهران، الإسلامية.
۳۵. مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۳ق، **بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار**، دار إحياء التراث العربي، بيروت.
۳۶. مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۴ق، **مرآة العقول في شرح أخبار آل الرسول**، تهران، دارالکتب الاسلامیة.
۳۷. مجلسی، محمدتقی بن مقصود علی، ۱۴۰۶ق، **روضه المتقين في شرح من لا يحضره الفقيه**، محقق: موسوی کرمانی، حسین و اشتهااردی علی پناه، قم، مؤسسه فرهنگي اسلامی کوشانبور.

۳۸. مسعودی، علی بن حسین، ۱۳۸۴ش، *اثبات الوصیة للإمام علی بن ابي طالب*، قم، انصاریان.
۳۹. مفید، محمد بن محمد، ۱۴۱۴ق [الف]، *الارشاد* (سلسلة مؤلفات الشيخ المفید)، محقق: علی میرشریفی، بیروت، دارالمفید.
۴۰. مفید، محمد بن محمد، ۱۴۱۴ق [ب]، *الفصول المختارة* (سلسلة مؤلفات الشيخ المفید)، محقق: علی میرشریفی، بیروت، دارالمفید.
۴۱. مقدسی شافعی سلمی، یوسف بن یحیی، ۱۴۲۸ق، *عقد الدرر فی أخبار المنتظر*، قم، مسجد مقدس جمکران.
۴۲. مهدی پور، علی اکبر، ۱۴۱۵ق، *چهل حدیث از غیبت فضل بن شاذان*، قم، نشر حاذق.
۴۳. نائینی، محمد حسین، ۱۳۷۶ش، *فوائد الأصول*، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۴۴. نجاشی، احمد بن علی، ۱۴۰۷ق، *رجال النجاشی*، قم، انتشارات جامعه مدرسین.
۴۵. نجفی، بشیرحسین، ۱۴۲۷ق، *ولادة الإمام المهدي*، محقق: مرکز الدراسات التخصصية في الإمام المهدي، قم، مؤسسة السيدة المعصومة عليها السلام.
۴۶. نعمانی، محمد بن ابراهیم، ۱۳۹۷ق، *الغیبة*، تهران، مكتبة الصدوق.
۴۷. نوری، حسین بن محمد تقی، ۱۴۰۸ق، *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*، مصحح: مؤسسة آل البيت عليهم السلام، قم، مؤسسة آل البيت عليهم السلام.
۴۸. وحید بهبهانی، محمد باقر بن محمد اکمل، بی تا، *الفوائد الحائرية*، قم، مجمع الفكر الاسلامي.
۴۹. همدانی، رضا بن محمد هادی، ۱۳۷۶ش، *مصباح الفقيه*، قم، المؤسسة الجعفرية لاهياء التراث.